

Відділ культури Роменської міської ради
КЗ «Центр розвитку культури та туризму» РМР

Методичні рекомендації щодо проведення фольклорно-етнографічних досліджень

Вступ

Фольклорно-етнографічні дослідження є одним із найважливіших напрямів вивчення духовної та нематеріальної культури народу. Вони дають змогу зберегти й осмислити багатовіковий досвід попередніх поколінь, їхній світогляд, традиції, звичаї, обряди, вірування, народну творчість, ремесла та повсякденний побут. Саме завдяки таким дослідженням фіксуються унікальні культурні явища, які передаються від покоління до покоління переважно усно або через практику, формуючи історичну пам'ять і культурну ідентичність громади.

Фольклорно-етнографічні дослідження передбачають польову роботу: спілкування з носіями традицій, запис усної народної творчості, фотографування, аудіо та відео фіксацію обрядів, ремесел, народних знань і звичаїв. Зібрані матеріали стають важливим джерелом для наукових досліджень, музейної справи, освітньої діяльності, а також для популяризації місцевої культурної спадщини. До елементів нематеріальної культурної спадщини належать усні традиції та форми народної творчості, виконавське мистецтво, звичаї, обряди й святкові події, знання та практики, що стосуються природи й Всесвіту, а також традиційні ремесла. Це народні пісні, казки, легенди, прислів'я, місцеві діалекти, календарні та родинні обряди, традиційна кухня, народна медицина, технології виготовлення виробів, особливості ведення господарства та багато інших проявів культурного життя.

В умовах сучасних суспільних викликів, війни, глобалізації та стрімких змін особливої ваги набуває своєчасне документування, дослідження та популяризація нематеріальної культурної спадщини. Значна частина традицій існує лише в пам'яті старшого покоління, тому їх фіксація є важливою умовою їхнього збереження для майбутніх поколінь.

Під час проведення польових досліджень важливо дотримуватися таких принципів:

- Науковість – збір інформації має здійснюватися об'єктивно, без спотворення фактів та особистих оцінок дослідника.
- Достовірність – усі відомості необхідно перевіряти, уточнювати та фіксувати максимально точно, зберігаючи особливості місцевої мови, вимови та традиції.
- Етичність – дослідник повинен ставитися до респондентів із повагою, отримувати їхню згоду на запис матеріалів, дотримуватися конфіденційності за бажанням опитуваних.

- Автентичність – усі записи необхідно здійснювати без змін, зберігаючи мовні особливості, діалекти, манеру виконання пісень чи розповідей.
- Системність – польова робота має проводитися за попередньо складеним планом маршруту та кола респондентів.

Під час запису необхідно зазначати:

- Дату проведення дослідження;
- Населений пункт;
- Прізвище, ім'я та по батькові респондента;
- Рік народження;
- Прізвище дослідника.

Необхідне обладнання для проведення польових досліджень:

- Блокнот або польовий щоденник;
- Ручки, олівці;
- Диктофон або смартфон із якісним записом звуку;
- Фотоапарат або телефон із хорошою камерою;
- Відеокамеру (за потреби);
- Повербанк;
- Запасні карти пам'яті;
- Папки для документів;
- Ноутбук (за можливості).

Під час фотографування бажано робити:

- Загальний вигляд місця;
- Портрет респондента (за його згодою);
- Процес виконання обряду чи ремесла;
- Окремі предмети побуту;
- Традиційний одяг;
- Інструменти;
- Готові вироби.

I. Історія, етимологія назв, говіркові особливості

1. Які давніші назви села пам'ятають? Як називалися вулиці, кутки, урочища? Що відомо про походження їх назв.
2. Чи збереглися легенди про першопоселенців, чи виникнення села?
3. Що відомо про боротьбу українських козаків проти своїх і чужоземних гнобителів?
4. Зафіксувати діалектні слова, особливості діалекту.

II. Ремесла і промисли

5. Які промисли та ремесла побутували у даній місцевості?
6. Записати дані про знаряддя праці в землеробстві.
7. Які були польові роботи і пов'язані з ними обряди?
8. Чи відомі замовляння на врожаї?
9. Яке місце у житті селян займало тваринництво?
10. Яку худобу розводили?
11. Як проходив перший вигін худоби на пасовище?
12. Які відомі замовляння від лихого на худобу?
13. Які відомі обряди, звичаї, пов'язані з купівлею, продаванням, захистом від хвороб, захороненням домашніх тварин?
14. Які існували звичаї рибалок?
15. Які існували звичаї пасічників?
16. Як передавалось ремесло в сім'ї?
17. Чи є в селі умільці, відомі за межами села?
18. Які традиції майстрів побутують у даній місцевості?
19. Які легенди, загадки, прислів'я, казки, пісні знають про ремесла, майстрів?

III. Поселення і житло

20. Як вибирали місце для будівництва хати?
21. Коли заготовляли дерево для будівництва?
22. Якого дуба можна було брати на будівництво хати?
23. Який був теслярський інструмент?
24. Яким був загальний план житла?
25. Яким було освітлення?
26. Які були прикраси на будівлях, стінах, меблях?
27. Чи відомі звичаї і повір'я, пов'язані з житлом?
28. Чи дозволялося у будівництві дерево, вдарене блискавкою? Що робили для того, щоб блискавка не спалила хати?
29. Який був загальний план подвір'я?
30. Записати назви хатнього начиння.
31. Як вибирали місце для криниці, колодязя?
32. Які відомі пісні, легенди, пов'язані з ними?

IV. Народний одяг

33. Записати назви одягу, взуття, головних уборів (зимового, літнього, святкового, буденного, обрядового) дорослих і дітей, чоловіків і жінок.
34. Який матеріал використовували для виготовлення одягу, взуття, головних уборів?
35. Зафіксувати типи крою одягу, зразки оздоблення.
36. Чи відомі обряди, звичаї, повір'я, пов'язані з одягом, головними уборами?

V. Громадські звичаї та обряди

37. Яку роль виконували сільські громади у суспільному житті?
38. Як розв'язувалися у громаді суперечки, сварки сусідів, членів родини?
39. Які людські якості громадська думка цінувала, а які засуджувала?
40. Як шанували у громаді старих людей? Як ставились до вдів, сиріт?

41. Які існували колективні форми праці, взаємодопомоги (толока, супряга, відробіток)? Які обрядодії виконувались при цьому? Які пісні співались? (Записати прислів'я, приказки).

VI. Звичай проведення спільного дозвілля дітей і молоді

42. Описати форми проведення спільного дозвілля молоді взимку і влітку (вечорниці, досвітки). Які пісні виконувались? Які влаштовувались ігри, розваги на вечорницях?

43. В які дитячі ігри грали колись? Які з них залишилися і тепер? Описати відомі ігри. Чим відрізнялися дитячі ігри від парубочих?

VII. Родинно-побутові обряди

44. Які події родинного життя супроводжувалися обрядами? Як вони називалися? (народини, хрестини, пострижини, весілля, і т.п.) Чи співалися при цьому пісні, кому вони призначалися?

VIII. Звичай та обряди, пов'язані з народженням дитини

45. Які були звичаї, ритуали при народженні дитини?

46. Як купали немовля?

47. Які були засоби охорони новонародженої дитини і її матері?

48. Як святкували народини?

49. Коли хрестили дитину? Кого брали кумами? Які стосунки мали куми і батьки?

50. Коли перший раз стригли дитину і що це означало? Записати обряд пострижин.

51. Які повір'я, пов'язані з дитиною, існували у даній місцевості?

IX. Весілля

52. В якому віці хлопець мав право одружуватись, а дівчина виходити заміж?

53. В яку пору найчастіше справляли весілля у минулому і чи дотримуються цих звичаїв тепер?

54. Як відбувалося сватання?

55. Через який час відбувалися оглядини, заручини? Описати хід цих обрядодій Чи зберігаються ці передвесільні церемонії тепер і в якому вигляді? Чи варто їх зберігати в сучасному весільному обряді?
56. Які ще звичаї. обряди відбувалися при підготовці до весілля? Які весільні обиралися для участі у весіллі і хто їх визначав? Записати місцеві назви весільних чинів.
57. З якої церемонії починалося весілля?
58. Яке головне обрядове печиво випікали на весілля у молодої і молодого (коровай, шишки, калачі тощо)?
59. Записати обряд випікання короваю, технологію приготування тіста. прикрашання випеченого весільного хліба. Чи виконувались пісні під час цієї обрядодії.
60. Як проходив вечір напередодні весілля в обох молодих?
61. Записати обряд прибирання весільного гільця, шаблі, світильника. З якого матеріалу виготовляли? Де ставили? Які пісні співали?
62. Записати всі обрядодії, які проходили в день шлюбу (вінчання, реєстрація шлюбу, поїзд тощо).
63. Як теща зустрічала зятя? Які пісні співались? Які були традиційні побажання молодим? Як відбувалися традиційні церемонії розподілу короваю, прощання молодої з друзями, з родиною, покривання молодої тощо?
64. Записати всі обрядодії, які відбувалися на другий день весілля у молодої і молодого.
65. Які обрядодії приєднання невістки до родини чоловіка побутовали (посилали по воду, примушували варити, пекти, замітати)?
66. Чим і коли закінчується весілля?
67. Описати які страви готували на передвесільні і весільні столи.

Х. Поховальні звичаї і обряди

68. Які обрядові дії супроводжували похорони і поминки, з якою метою і в якій послідовності вони виконувалися?

69. Чи зустрічається звичай голосити на похоронах, коли і хто голосить, від кого вчилися голосити, які голосіння поширені у даній місцевості?

70. Чи голосять при відвідуванні могил родичів у поминальні дні? Які голосіння побутують? Які обрядодії, ритуали побутують у поминальні дні?

XI. Календарні свята і обряди

71. Як відзначали у давнину святки у даній місцевості?

72. Як проходив Свят-вечір? Які обряди проводились? Що при цьому говорили?

73. В які дні прийнято колядувати, а в які щедрувати? Який був склад колядників (кількість, вік, стать)? Як розподілялись обов'язки між ними? Чи були ряжені?

74. Де і які виконувались величальні пісні?

75. Чим обдаровували колядників?

76. Як проходили новорічні свята? Які пісні співали?

77. Чи ворожили у новорічну ніч, на Водохреща?

78. Як раніше святкували Масляну?

79. Коли зустрічали весну і які при цьому виконувались обряди, ігри, танці, пісні?

80. Як святкували Великодні свята? В які ігри грали на великодні свята дівчата, хлопці? Чи співали пісні?

81. Чи обходили господарі на свято Юрія свої поля? Які ритуальні дії там виконували?

82. Як проходили Зелені свята? Чи прикрашали хату? Які пісні співали на Трійцю? Які легенди, перекази знають про русалок? Чого не дозволялось робити на русальному тижні?

83. Чи існував обряд "ходіння на ниви"?

84. Як святкували свято Івана Купала? Які пісні співали?

85. Чи пов'язувались якісь обряди зі святом Петра і Павла?

86. Як проходили зажинки, косовиця, жнива, обжинки? Які пісні відомі про це?

87. Як проходили обряди вшанування першого і останнього снопа?

88. Які ліричні пісні співали у косовицю, на жнива?

ХІІ. Необрядова музична та словесна творчість

89. Які легенди, пісні, перекази про історію рідного краю чули?

90. Чи були у даній місцевості кобзарі, бандуристи? Про що вони співали? Як до них ставився народ?

91. Які казки відомі у вашій місцевості?

92. Які пісні побутували (козацькі, чумацькі, рекрутські та солдатські, бурлацькі, наймитські, пісні про кохання та родинний побут, колискові, жартівливі)?

93. Які танці побутували, як вони називались?

94. Які загадки побутували раніше? Записати маловідомі загадки.

95. Які чули прислів'я, приказки про рідну землю, працю, чесність, хоробрість, вірність тощо?

96. Чи побутували прислів'я про боягузів, скупих, хвальків, ледарів, п'яниць, носіїв інших вад?

97. Які зустрічалися забавлянки?

98. Які побутували звичаї гостинності?

99. Записати форми традиційного вітання.

ХІІІ. Народні знання та вірування

100. Як раніше передбачали погоду?

101. Які відомі прекмети та звичаї пов'язані з погодою?

102. Які відомі народні методи лікування хвороб?

103. Чи були у вашій місцевості знахарки, ворожки, «бабки»?

Адреса : 42001, Сумська область, м. Ромни, вул. Коржівська, 5

«Методичні рекомендації щодо проведення
фольклорно-етнографічних досліджень» 2026 рік

Відділ культури Роменської міської ради
КЗ «Центр розвитку культури та туризму» РМР

Комп'ютерний набір: Володимир МИЩЕНКО

Відповідальний за випуск: Світлана СУПРУН